జయంతి

బలవంతులు దుర్బలజాతిని బానిసలను కావించిన కాల మది. నరహంతలు ధరాధిపతులై, చరిత్రలో ప్రసిద్ధి కెక్కిన యుగ మది. ఒక జాతిని వేరొకజాతీ, ఒక వ్యక్తిని మరొక వ్యక్తీ, పీడించే సాంఘికధర్మం పుష్కలంగా వర్ధిల్లుతున్న తరుణ మది.

పరిస్థితులకు లోబడుతూ, పోరాడుతూ అపారమైన నష్టాలను, అనూహ్యమైన విజయాలను మానవజాతి సంతరించుకొంటున్న సమయమది. కోట్లాది క్షుద్రజీవుల లాగానే మానవుడు కూడా, అనేక పరిణామదశలను అప్పటికే అనుభవించాడు. ప్రకృతిసిద్ధమైన బలా బలాలతో బాటు, మానవ మేధస్సు సృజనాశక్తినిగూడా పొందింది. ఆ శక్తి రాను రాను పరిమితమైనవారికే దత్తతపడిపోవడంతో, మానవ జాతి వర్గాలుగా విడిపోక తప్పలేదు. బుద్ధిబలము, ఉత్పత్తి సాధనాలు తోడుకాగా, ఒక వర్గం మరొక వర్గాన్ని, ఒక జాతి మరొక జాతిని, ఒక దేశం మరొక దేశాన్ని, ఘోరాతిఘోరంగా పీడించసాగాయి. శతాబ్దాల తరబడి జరిగిన ఈ మహత్తర సంగ్రామంవలన, మానవునిలోని నీచప్రవృత్తులు, పాశవికత, హేయాతిహేయంగా, స్వేచ్ఛగా, తీవ్రంగా వెలికిరావటం జరిగింది.

మానవజాతి స్వార్థాన్ని నేర్చుకొన్నది. ప్రథమ దశలో, ఆత్మరక్షణతో ప్రారంభమైన ఈ 'విషబీజం' రాను

రాను ఏపుగా ఎదిగి దారుణమైన ఫలితాల నివ్వజొచ్చింది. తననుండి; తనవారికి, తన కుటుంబానికి, తన జాతికి, తన దేశానికి—వరకూ విస్తరిల్లింది. ఊహాతీతమైన విప్లవాలు రేపింది. భయంకరమైన మారణహోమాలు ప్రజ్వరిల్ల జేసింది. బలవంతులు విజయులైనారు. దుర్బలులు పరాభూతులైనారు. కుత్సితంతో, మోసంతో, బుద్ధిబలంతో గెలిచినవారు గెలువగా, ఓడినవారు-వారే కాదు-ఆ జాతి జాతి మొత్తమూ నామరూపాలు లేకుండా కాల గర్భంలో కలిసి పోవటం జరిగింది.

అలా కలిసిపోవడానికి ముందు, ఆ జాతి చేసిన పోరాటాలు, ఎదుర్కొన్న కష్ట పరంపర, అనుభవించిన బాధలు కార్చిన కన్నీరు, ఘోషించిన ఘోషలు, చరిత్ర అత్యంత జాగరూకతతో జారవిడిచింది. అలా జారవిడవడంలో, ఏమరుపాటు సంభవించిన సందర్భాన, తప్పిపోయిన ఏ ఒకటిరెండు ఆధారాలో, మన కిప్పుడు ఉపలభ్యమాన మవుతున్నాయి. వాటి ఆలంబనంతో, ఇదమిత్థమని స్పష్టంగా చెప్పగలిగిన దేమీా లేదు.

కానీ, కాలం అతి విచిత్రమైనది. ఈ తీవ్రసత్యాలను, అది తనలో ఇముడ్చుకోలేక, అప్పుడప్పుడు వెలిగక్కుతుంటుంది: శిలా శాసనాల రూపంలోనో, పురాతన వస్తురూపంలోనో, శిథిల నగరాల రూపంలోనో, చరిత్రకు జంకుతూ గొంకుతూ, అంతవరకూ, ఒక విధంగా నడచిన చరిత్ర అప్పటినుండీ, వేరొకవిధంగా నడవవలసి ఉంటుంది. ఒక నాడు తను చేసిన (బుద్ధిపూర్వకమైన) పొరబాటును సరిదిద్దు

కొనవలసి వుంటుంది. కాల పురుషునకూ, చరిత్రకాంతకూ చుక్కెదురు గావును. అనునిత్యం సంఘర్షణ తప్పనిసరి అవుతున్నది.

భారత పురాతత్వ శాఖవారు, పూర్వభారత సంస్కృతీ పునరుద్ధరణ నిమిత్తం త్రవ్వకాలు ప్రారంభించిన సంగతి లోకవిదితం. కేంద్ర ప్రభుత్వానుమతితో, ఇటీవల రాజపుత్రస్థానంలో జరుపబడిన పరిశోధనలో విచిత్రమైన ఎన్నో విషయాలు బైటపడినట్లు పత్రికా పాఠకులందరూ ఎరుగుదురు. పాడుబడిన ప్రాంతంగా, ఇంతవరకూ పరిగణింపబడుతూ వచ్చిన స్థలాన్ని, పై శాఖవారు త్రవ్వగా, అక్కడొక మహానగరం బైటపడ్డది. వీధులు తీర్చి దిద్దినట్లున్నాయి. శిల్పశోభతో పింపెసలారే భవనశిథిలములు గోచరించాయి. ప్రజలు ఎంతో నాగరికతతో జీవించినట్లు, ఎన్నో చిహ్నాలు దొరికాయి. అయితే అవన్నీ బూడిదలో కప్పబడి ఉన్నాయి. వీధులనిండా బూడిద, బొగ్గు రేణువులు విస్తారంగా ఉన్నాయి. నగరం ఆ మూలాగ్రం అగ్నికి ఆహుతయిపోయినట్లు భావింపబడుతున్నది. లక్షలాది మానవాస్థికలు నగరమంతటా విరజిమ్మబడి ఉన్నాయి. ఒకచోట ఆయుధశాల, దాని కల్లంత దూరంలో ధనాగారము, రాచనగరు ఉన్నట్లు స్పష్టంగా గోచరిస్తున్నది. ఆనాటి రాజులు (ముఖ్యం ఆ నగర మేలిన రాజు) దయార్ద్రచిత్తు డనడానికి, శాసనాలు చాలా ఆధారాల నిస్తున్నాయి. మరికొన్ని తామ్రశాసనాలలో అవమానకరమైన భాష ఉపయోగింపబడ్డది. కొన్నిటిలో బెదరింపులు, యుద్ధాల కాహ్వానము మొదలైనవి ఉన్నాయి.

ఏది ఏమైనా ఆ నగరంచుట్టూ ఒక బ్రహ్మాండమైన 'కథ' అల్లుకొని ఉన్నదనడం సుస్పష్టం. నగరం అగ్నిదగ్ధం కావడాన్నిబట్టి, చివరిదశలో, అది శత్రుపీడితమయి ఉంటుందని రూఢిగా చెప్పవచ్చు. ఐతే ఆ రాజెవరు? అతని రాజ్యమేది? అతని శత్రువు లెవరు? ఏ కారణంచేత అలా శత్రుత్వం వచ్చింది? ' ఇత్యాది సందేహాలు సమాధానాలను అపేక్షిస్తున్నాయి.

ప్రతి కార్యానికీ వెనుక ఒకో్క కారణం ఉంటుంది. కారణరహితమైన కార్యం ఉండే అవకాశం లేదు. అలాగే ఒకొ్కక్క రాజ్యోద్భవానికి ఒకొ్కక్క కారణ ముంటుంది. ఉండి తీరాలి. ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వం మనలను పాలించడానికి కారణం, మహమ్మదీయ రాజులు. మహమ్మదీయులు మన దేశంలో కాలూనడానికి కారణం, ఆనాటి హిందూరాజులలోని అనైక్యత. అలాగే ఈ భస్మనగరానికి గూడా, వెనుక చాలా కారణాలు ఉండి ఉండాలి. అవేమిటన్న ప్రశ్నకు సమాధానం వెదకడంలోనే, ఆ చరిత్రకూడా బైటబడుతుంది.

లభించిన నాణాలనుబట్టి చూస్తే ఆ నగరం పేరు 'జయంతి' అని తేలుతున్నది. లిపి సంస్కృతమైనప్పటికీ, ద్రవిడ ప్రభావం, భాషలో కొట్టవచ్చినట్లు కనిపిస్తున్నది. నాణెమునకు ఒక వైపున 'గొడ్డలి' బొమ్మ చెక్కబడి ఉన్నది. గొడ్డలిని ఆయుధంగా ధరించిన రాజులు పూర్వ భారతంలో ఉన్న ఛాయలులేవు. పురాణాదుల్లో పరశురాముడు మొదలైనవారు సరే! గొడ్డలి 'సారంగ' జాతివారి ఆయుధం. 'సారంగజాతి' బానిస జాతిగా, చరిత్ర ఒకటి రెండుచోట్ల

మాత్రమే చెబుతున్నది. వారు తప్ప మరొక రా ఆయుధాన్ని వాడారనటానికి నిదర్శనాలు లేవు. సారంగులు ప్రాణ ప్రదంగా గొడ్డలిని చూచుకొనే వారనడం నిర్వివాదం. అయితే ఆ జాతి పెంపుదలలేక నశించిపోయినట్లూ, ఆ జాతి అభివృద్ధికోసం (!) ఆనాటి పాలకులు చేసిన ప్రయత్నాలు ఫలించనట్లూ చరిత్ర నొక్కి-వక్కాణిస్తున్నది. కానీ సారంగ జాతి రాజ్యా లేలినట్లు ఎక్కడా లేదు. ఈ పరిశోధనా ఫలంగా చరిత్రను చక్కదిద్దవలసిన ఆవశ్యకత ఏర్పడ్డది. బానిస జాతి గూడా కొంతకాలం రాజ్యమేలినట్లు సవరించాలి.

మంచిదేగాని, ఇందువల్ల మరికొన్ని క్రొత్త సమస్యలు ఉత్పన్నమౌతున్నాయి. మృగాలవలె అడవులలో సంచరించే, ఈ జాతి, నాగరికతను ఎప్పు డలవరచుకొన్నది? రాజ్యాన్నెలా సంపాదించింది? బానిసజాతి పాలకస్థాయిలో కొస్తుంటే, ఇతర పాలకుల ఎలా సహించారు? అలా సహించగలిగేలా వారిని ఏయే శక్తులు ప్రేరేపించాయి? చివరి కిలా భస్మరాశి కావలసిన గ్రహచార మేమి సంభవించింది? ఎవరు కారణం? సారంగజాతి ఎంతకాలం రాజ్యమేలింది?

ఇవీ ప్రశ్నలు.

ప్రత్యుత్తరాలు లభించడం, అసంభవ మనుకొన్న ఈ ప్రశ్నలకు, అదృష్టవశాత్తూ పుష్కలమైన వివరాలతో సహా లభించాయి. ఒక మహత్తరమైన చరిత్ర—కాలం అత్యంత జాగ్రత్తతో కాపాడుతూ వచ్చిన చరిత్ర—బైట పడ్డది. ప్రతి రాజవంశానికీ, దాని చరిత్ర ఉన్నట్లే, ఈ బానిస రాజవంశానికీ ఉన్నది. ఈ వంశవృక్షము, వంశీయుల గుణ

గుణాలు, దానాది పుణ్యకార్యాల పట్టిక, రాజ్యం ప్రాప్తించిన విధానము,—ఇంకా ఇలాంటివే లిఖించబడిన మృత్తికా పత్రాలు, (స్థూలంగా ఇటిక రాళ్ళనవచ్చు. అయితే వాటికీ ఇటికలకూ భేదమున్నది. ఈ పత్రాలు ఇటికలంత మందంగా ఉండవు. పలుచగా, ఇంకా పొడవు, వెడల్పుకలిగి, వ్రాతకు అనుకూలంగా ఉంటాయి.) రహస్య మందిరంగా గుర్తింపబడిన చోట దొరికాయి. వాటి ఆధారంతో సారంగజాతి చరిత్ర వ్రాయడానికి ప్రయత్నం జరిగింది.

1

అలసిపోయిన సాయంత్రం అందంగా సాగిలిబడ్డది. మబ్బులు రోషంతో ఎర్రబడ్డాయి. పల్లె పల్లె అంతా బావురుమంటున్నది. వృద్ధులు, రోగపీడితులు, హృదయవిదారకంగా రోదిస్తున్నారు. పల్లె ఒకమూల నుండి దగ్ధమయిపోతున్నది. ఆర్పే ప్రయత్నాలేమీ లేవు.-చాలా గుడిసెలు పెరికివేయబడి ఉన్నాయి. కొందరు మంటలలో కాలిపోతున్నారు. మరికొందరు మంటలనుండి వెలికివచ్చి, కాలిన శరీరభాగాలు పెట్టే బాధకు అల్లాడిపోతున్నారు. క్రమంగా, అజ్ఞానంలాంటి చీకటి, తల విరియబోసుకొంటూ, క్రమ్ముకొస్తున్నది. నాలుగు వైపులా భయంతో చూస్తూ చెవులు రిక్కించి వింటూ, కొందరు చాటుమాటున పల్లెను సమీపిస్తున్నారు.

వాసవుడు కదలలేదు. మెదలలేదు. ఉలకలేదు, పలకలేదు. చెట్టు నానుకొని అదేపనిగా, దగ్ధమౌతున్న పల్లె

కేసి; సైనికులు వెళ్ళిన దిక్కు—కేసీ చూస్తున్నాడు. అతని కన్నులు ఎఱ్ఱబడ్డాయి. పెదవులు వణుకుతున్నాయి. పిడికిళ్లు మూతలుపడుతూ, తిరిగి విచ్చుకొంటున్నాయి. కూలిపోయిన తన గుడిసెవేపు చూశాడు. గుండెలు పగిలిపోయ్యాయి. మధ్యాహ్నంవరకూ ఆనందం పొంగి పొరలిన ఆ యింట్లో, ఇప్పుడు పీనుగలున్నాయి. తనను అమితంగా ప్రేమించే తల్లి, చచ్చి పడిఉన్నది. తండ్రి 'కుకురు' రాజ్యానికి బానిసగా పట్టుకుపోబడ్డాడు.

తండ్రి జ్ఞప్తికిరావడంతో, వాసవుడు స్థిరంగా నిలబడ లేకపోయాడు. కాళ్ళు జవచచ్చిపోయాయి. కుప్ప కూలి పోయాడు. రెండుకళ్ళూ మూసుకొన్నాడు. అయినా తండ్రి రూపం స్మృతికి వచ్చింది. ఆజానుబాహువైన అతని ఆకా రం, సింహాన్నైనా నిరాయుధంగా చంపే అతని బల ధైర్యాలు, అన్నిటినీమించి, తనను బుజ్జగించేటప్పటి ఆప్యా యత వాసవుణ్ని విచలితం చేశాయి. విచారాన్ని ఆపుకో లేక బావురుమని ఏడ్చాడు. ఎటువంటి చెట్టుకొమ్మనైనా అవలీలగా విరిచే తన తండ్రిచేతులకు, తను చూస్తుండగానే సంకెళ్లు వేయబడ్డాయి... ఆ దృశ్యం—తలుచుకొంటే—ఎంత ఘోరం!! కుకురు సైనికులు వస్తున్నారని తెలియగానే, తననూ, చెల్లినీ, తండ్రి దాచిపెట్టాడు. తనుగూడా అప్పుడే తప్పుకోవచ్చు. కానీ, పల్లెను రక్షించాలని, అందరనూదాచే ప్రయత్నం చేయడంతో, అంతా భగ్నమయింది. సైనికులు నిప్పులు క్రక్కుతూ వచ్చారు. పల్లెను చుట్టుముట్టారు. స్త్రీ పురుష వివక్షత లేకుండా, ఆరోగ్యవంతుల నందరినీ పట్టు

కొన్నారు. స్త్రీలను వివస్త్రలను చేసి, చుట్టూచేరి, సంతోష ధ్వానాలు చేశారు. వినోదార్థం కొంపలకు నిప్పు ముట్టించారు. మంటలు కోరలుసాచి బుసలు కొడుతుంటే, చిరునవ్వుతో, శిశువులను, వృద్ధులను, మంటలలోకి విసరి, వారు గుండెలు ద్రవించేలా కేకలుపెడుతుంటే, విని, ఆనందించారు. బయటికి రావాలని ప్రయత్నించినవారిని, బల్లేలకు గుచ్చి, నిప్పుల్లోకి విసిరారు.

సైనికు లిలా చేస్తున్నా తన జాతివారెవరూ క్షిమ్మన లేదు. అలాగే చూశారు. చూడలేనివారు మూసేశారు. తన తండ్రిని బంధించిన తరువాత, ఇద్దరు సైనికులు తన తల్లిని పట్టుకొన్నారు. దిగంబరిని చేశారు. ఒకడు బలాత్కరించాడు. తల్లి పెనగులాడింది. గింజుకొన్నది. అరిచింది. ఫలితం—ఆరుగురు సైనికులు ఆమెను పట్టుకొన్నారు. ఒక్కొక్క పశువు తన పశువాంఛను తీర్చుకొన్నది. తను ఇదంతా చూస్తూనే ఉన్నాడు. అడ్డుకొందామని ప్రయత్నించాడు గానీ, చెల్లి వారించింది. అడ్డుకొంటే మన ప్రాణాలు కూడా దక్కవన్నది. వెళ్ళి చేయగలిగిందేమీ లేదన్నది. ఏమయితే నేం? అమ్మ చచ్చిపోయింది. తండ్రి బానిసగా పట్టుకుపోబడ్డాడు. ఇలా తన కుటుంబం మాత్రమే గాదు. ఈ పల్లెలోని చాలా కుటుంబాలు - దాదాపు అన్నీ కూడా - ఇలాంటి ఘోరాలకే పాల్పడ్డాయి.

వాసవుడు మెల్లిగా లేచాడు. దోవ కడ్డంగా ఉన్న వాటిని తప్పించుకుంటూ తన గుడిసెదగ్గర కొచ్చాడు. ఒక్కొక్క కొమ్మను తొలగించివేశాడు. తల్లి! శవాకృతిలోఉన్న తల్లి

కనిపించింది. తల చిదికిపోయింది. గుండెలు నజ్జునజ్జుగాఉన్నాయి. దిగంబరిగా పడిఉన్నది. ఇన్ని ఆకులు పోగుచేసి, తల్లిని కప్పాడు. గుడిసెలింకా కాలుతూనే ఉన్నాయి. మనుషులు కాలిన వాసనతో తల తిరిగిపోతున్నది. వాసవుడు సంబాళించుకొన్నాడు. తనను ఆప్యాయంగా పిలిచే తల్లిని తలుచుకొన్నాడు. ఇప్పటి రూపంతో పోల్చుకొన్నాడు. అతనికి తల్లిశవంగా తోచలేదు. ఇంకా తనతల్లి, తనను అనురాగంతో పిలుస్తున్నదనే అనుకొన్నాడు. 'అమ్మా' అని కేకపెట్టాడు. అమ్మ ఉలకలేదు, పలకలేదు...

ఒకరొకక్కరే, పారిపోయినవారు పల్లెను చేరుకొంటున్నారు. వారి ఏడ్పులతో ఆకాశం దద్దరిల్లిపోతున్నది.

'భగవంతుడా! ఈ నరకంనుండి ఎప్పుడు విముక్తి?' అనుకొన్నాడు వాసవుడు.

అప్పటికప్పుడే మిగిలినవారు 'సురక్షిత' ప్రదేశానికి వెళ్ళే ప్రయత్నాలలో ఉన్నారు. వాసవునికక్కడనుండి కదలబుద్ధిగాలేదు. సురక్షిత ప్రదేశమంటూ ఎక్కడ ఉన్నది? తన జాతి ఎక్కడఉన్నా, ఈపాట్లు తప్పవు. ఇక్కడ కుకురుసైనికులు, ఇంకొకచోట ఇంకొకసైనికులు. ఎక్కడైనా తమకీ వేటాడటం తప్పదు. అయినప్పుడు ఈప్రయత్నం అనవసరమే! కానీ ప్రాణం మధురాతిమధురమయింది గదా? చేజేతులా దానిని త్యజించటానికి ఎవరుమాత్రం ఎలా అంగీకరిస్తారు?

అరణ్యంలో ఎక్కడో చంద్రుడుదయించాడు. తూరుపు దిక్కు ఎర్రవారింది. వెన్నెలచారలు చెట్లమీదినించి ప్రాకుతున్నాయి. మంటలు చల్లారాయి. నిప్పులు – భగభగమండుతూ

గాలికి చెదిరి, దూరంగా పడుతున్నాయి. అడవిలో మృగాల అరపులు, నిర్మానుష్యమైన పల్లె, ఎదుట తల్లిశవం, ప్రక్కనే గుండెలవిసి కూర్చున్న తోబుట్టువు; వాసవుడు పిచ్చివాడై పోయాడు. అతని మనస్సు పరిపరివిధాల పరిభ్రమిస్తున్నది.

ఈ ఘోరవిపత్తుకు, తన జాతి ఎందుకు గురికావలసి వస్తున్నది? సుఖంగా బ్రతికే హక్కు తమకెందుకు లేకపోవాలి? తమ జాతివారు, క్రూరమృగాలకన్న హీనంగా వేటాడబడట మెందుకు?, తాము దుర్బలులు కాదే! ఎందుకు ఎవరూ తిరుగ లేక పోతున్నారు? పశువులకన్న అధ్వాన్నంగా తనజాతి అమ్మ బడుతున్నది. కొనబడుతున్నది. తమకు తమ జీవితంమీదే నమ్మకంలేదు. తాము ఎప్పుడు ఎవరికైనా అమ్మబడవచ్చు. తామెంతకాలం జీవించేదీ, భగవంతునిచేతిలో లేదు; ఈ'నాగ రికుల' చేతుల్లో ఉన్నది. బలం ఉడిగినదాకా చాకిరీ చేయించు కొని, పనికిరానప్పుడు తమ జాతివారు చంపబడుతున్నారు. లేదా, ఏచక్రవర్తిగారి వినోదార్థమో, కాల్చివేయబడుతు న్నారు. తమను ఏమిచేయటానికైనా, ఈ'నాగరికులకు' హక్కు న్నది. తమ పురుషులు పశువులవలె చాకిరీచేస్తున్నారు. స్త్రీలు 'నాగరికుల' కామాన్ని తీర్చే వస్తువులవుతున్నారు. ఏస్త్రీ నైనా, నాగరికులు ఉపయోగించుకోవచ్చు. ఎందరినైనా ఉపయోగించుకోవచ్చు. తప్పులేదు. తప్పన్నవాడికి శిరచ్ఛేదం!

ఇలా ఎంతకాలం తమ జాతి అనుభవించాలి? వీటినుండి ఎప్పటికి విముక్తి?

వాసవుడు వేదనతో తపించిపోయాడు. రక్తం కుతకుత లాడింది. లేచి నిలబడ్డాడు. వాసవుని చెల్లెలు భయంతో అన్న వైపు చూసింది.

(దీని తరువాత మూడు ఇటికలు పగిలి ముక్కలయి పోయాయి. ముక్కలను ఒకచోట జేర్చి చదవాలన్న ప్రయత్నం ఫలించలేదు. కారణం—ఆ ఇటికలమీద కొన్నిచోట్ల బెత్తికలు రాలిపోయాయి. అలా శిథిలమైన భాగాలలోని కథఏమిటో తెలియలేదు. కథ తిరిగి ప్రారంభమయ్యేసరికి, వాసవుడు 'స్వర్గపురి'లో ఉన్నాడు. అలా ఉండటానికి కారణం-ఆ చిదికిపోయిన భాగాల్లో ఉండిఉంటుంది. ఈలోపుగా వాసవుడుచేసిన పనులు, పన్నిన పన్నాగాలు, ఆలోచించిన ఆలోచనలు, మనకు లభించటం లేదు. సర్వసాధారణమైనదో, లేక అపూర్వమైనదో, ఒక సంఘటనగానీ, అనేక సంఘటనలుగానీ జరిగివుంటాయి. ఆ సంఘటన (ల) కారణంగా వాసవుడు స్వర్ణపురి చేరిఉంటాడని భావించటం తప్ప మనకు కర్తవ్యంలేదు. దీని తాలూకు నిజానిజాలు మరొకచోట లభిస్తాయన్న ఆశకూడా లేదు. లభిస్తే-అంతకన్న కావలసిందికూడా లేదు......)

2

ఆర్యులు భారతదేశంలో కాలుమోపి శతాబ్దాలుగడిచి పోయింది. అనేక కారణాలవలన వారు దేశపాలకులైనారు. కనీసం తమ బడితొత్తులను పాలకులుగా వుంచారు. ఉండేట్లు ప్రయత్నించారు. ఆ బలంతో తమ సంస్కృతిని భారతంమీద వులిమారు. శాసనాలు చేయించారు. తద్వ్యతిరేకులను ఘోరమైన శిక్షలకు పాల్పడజేశారు. సమూలంగా నాశనంచేయాలని

విశ్వప్రయత్నాలు చేశారు. అనేక చోట్ల, అనేకసందర్భాలలో, అనేక కారణాలవలన వారు విజయం పొందినమాట నిజమే! అయినా 'అనార్య' సంప్రదాయాలు, సాహిత్య, సంస్కృతేత్యాదులు సమూలంగా నాశనంకాలేదు. విభిన్నమైన ఈ రెండు సంస్కృతుల మధ్యా శతాబ్దాలతరబడి, తీవ్రాతితీవ్రమైన సంఘర్షణ జరిగింది. ఒకదానిని మరొకటి నిర్జించవలెనని అపూర్వమైన ప్రయత్నాలు జరిగాయి. సంవత్సరాలూ గడిచినా ఏఒక్కదానికీ సంపూర్ణవిజయం లభించలేదు. కాలప్రభావానికి ఈ రెండు సంస్కృతులు తలఒగ్గాయి. సఘర్షణ సన్నగిల్లింది. వైషమ్యాలు సమసిపోయాయి. కొన్ని ముఖ్యసూత్రాలమీద రెండింటికీ సమన్వయం కుదిరింది. అప్పటినుండీ, ఇవి రెండూ భారతజాతి అంతర్జీవిత-లో కలిసిపోయాయి.

అందుకు ఉదాహరణంగా స్వర్గపురిలోని శివాలయం పేర్కొనవచ్చు. ఈసంస్కృతీద్వయానికి సమన్వయమే కుదరక పోయినట్లయితే, ఉత్తరభారతంలో-అందున్నా ఆర్యులు ప్రప్రథమంగా ప్రవేశించిన భాగంలో-ద్రావిడజాతికి (అనార్య) చెందిన శైవాలయముండటం ఎలా సాధ్యపడుతుంది? తొలుదొల్త భక్తి ప్రపత్తులదృష్ట్యా మహాత్మ్యాలు ప్రారంభమైనప్పటికీ, కాలం గడిచినకొద్దీవాటి ధ్యేయం మారజొచ్చింది. రాజులు నియంతలై, నిరంకుశులై పాలించేకాలంలో, ఈ దేవతా ఉత్సవాలు, ఆయా రాజుల వినోదక్రీడలుగా మారిపోయాయి. ప్రధానభాగమైన 'దేవుడు' అప్రధానమై, తదితర భోగవిలాసాదులు ప్రాముఖ్యత నందాయి.

ఉత్సవాలు ప్రారంభంకావటానికి రెండురోజుల వ్యవధి ఉన్నది. అప్పటికే దేశదేశాల రాజులు, సామంతులు, దండ నాయకులు, సచివులు, న్యాయమూర్తులు స్వర్గపురినిండా బిల బిలలాడుతున్నారు. దేశదేశాలనుండి వణిక్ప్రముఖు లెందరో వచ్చి, అంగడులు తెరచారు. ఉత్సవ వాతావరణం పట్టణాన్ని దట్టంగా క్రమ్ముకొన్నది. అంతటా ఆనందోత్సవాలు వెల్లివిరు స్తున్నాయి.

కానీ——

వీటన్నింటినీ సమకూర్చిన సారంగులుమాత్రం యథా తథంగా ఉన్నారు. ఇలాంటి పర్వదినాలలోసైతం-వారి దైనం దిన కార్యక్రమాలలో వీసమంత మార్పులేదు. ఆనాటి రాజులం దరిలోకీ, కురువంశస్థుడైన ఈ స్వర్గపురిరాజు మేటి. తదనుగు ణంగానే, అతని అజమాయిషీక్రింద నాలుగువేలమంది సారంగ జాతీయులున్నారు. ఎంత ఎక్కువమంది బానిసలుంటే, అంత ధనవంతుడుగా లెక్కింపబడే ఆకాలంలో, తన బానిసలసంఖ్యను, ప్రతిక్షణమూ అభివృద్ధిపరచాలని యశపాలుడు కోరడంలో తప్పు లేదు. తనకున్న అనంతసంపద ప్రదర్శనంతోబాటు, ఈ బానిస సంపదనుకూడా ప్రదర్శించాలని యశపాలుడు తహతహలాడి పోతున్నాడు. ఈ సదవకాశంకోసం, అతను చాలాకాలంనుండి నిరీక్షిస్తున్నాడు. ఈనాటికి వచ్చింది. దీనిని సద్వినియోగం చేసుకోవలసిన బాధ్యత ఎంతైనా ఉన్నది గదా!

ఉత్సవాలను, మంగళకార్యంతో ప్రారంభించటం ఆను వాయితీ. కానీ యశపాలు డీ సంవత్సరం, ఆ రివాజును మార్పించాడు. చాలామంది రాజులు, ప్రారంభోత్సవం బాని

సల ప్రదర్శనంతో జరగాలని కోరారు. మరికొందరు పట్టుప ట్టారు. యశపాలుడు కాదనలేదు. అందుకు కావలసిన ఏర్పాట్లు చూడమని మంత్రిని ఆదేశించాడు...

సాయంత్రం ప్రదర్శనస్థలి జనసమూహంతో నిండిపో యింది. ఉన్నతవర్గాలవారు, రాజవంశీయులకు ఒకించుక దిగు వగా ఆసీనులైనారు. నిగళబద్ధులైన సారంగులు రంగంలోకి ప్రవేశపెట్టబడ్డారు. వారి ప్రవేశంతో, జనసమూహంలో కల కలం రేగింది. ఆనందం వెల్లివిరిసింది. సంతోష ధ్వానాలతో దిక్కులు పిక్కటిల్లాయి. కరతాళధ్వనులతో చెవులు దిబ్బట పడ్డాయి. వలయాకృతిగా వున్న ప్రదర్శనస్థలి చుట్టూ, సారం గులు తిరుగుతున్నప్పుడు (త్రిప్పబడుతున్నప్పుడు) ప్రేక్షకులల్లో కొందరు గావుకేకలుపెట్టారు. కొందరు కాండ్రించి ఊశారు. వినోదంకోసం మరికొందరు రాళ్లురప్పలు విసిరారు.' ప్రగాఢ మైన తమోరాశి, ఘనీభవించి, మానవాకృతి దాల్చినట్లున్న సారంగులు, రాజభటుల ఆజ్ఞచొప్పున తిరిగి, ఆగారు. ఇంత బానిససంపద తమరాజుకున్నదని ప్రజలెరుగరు, తోటిరాజులు గూడా ఊహించలేదు. ఈ దృశ్యాన్నిచూచి, వారు యశపా లుని అమితంగా అభినందించారు.

యశపాలుని ఆజ్ఞ మేరకు ప్రదర్శనం ఆపబడింది. బానిస లకు సంబంధించిన మరొకదృశ్యం మొదలెట్టబడింది, ఈ 'దృశ్యం' కోసమని గత పదిరోజులుగా, బలాఢ్యులైన ఇద్దరు సారంగులు అన్నపానీయాలు లేకుండా ఉంచబడ్డారు. వారు క్షుత్పిపాసలతో నకనకలాడిపోతున్నారు. రంగస్థలిమధ్యలో

మూకుడులో తిండి, ముంతతో నీళ్లు ఉంచబడ్డాయి. బోనుల్లో ఉన్న ఇద్దరు సారంగులు రంగమధ్యంలోకి తీసుకురాబడ్డారు. రాజభటులు ఇద్దరినీ బోనులనుండి వెలికి తోలారు. ఇల్లంత దూరంలోనే నీరు, తిండి, చూచిన ఆ ఇద్దరు సారంగులూ, బోనునుండి బైటికి రాగానే నీటిమీదకు దూకారు ఇద్దరూ పెనగులాడటంతో, నీరు ఒలికిపోయింది. వారి ముఖాలలో ఒకేఒక క్షణం నిరాశా రేఖ మెసలింది. మరుక్షణం, పరస్పర ద్వేషంతో, అసూయతో కుతకుతలాడిపోయారు. తిండికోసం ప్రయత్నించారు. పెనగులాడారు. కలియబడ్డారు. జనసమూహం అదరిపోయేలా బొబ్బలుపెట్టారు. తిండి మట్టిపాలయింది. అలా కావడానికి ప్రతివాడూ ఎదటివాడే కారణమని భావించి ఉండాలి. కోపంతో వారి కన్నులు ఎరవానాయి. ముష్టియుద్ధానికి తలపడ్డారు. ఒకరినొకరు పడదోసుకొన్నారు. గుద్దుకొన్నారు, మృగాలవలె రక్కుకున్నారు. ఒకడు రెండవ వాడికళ్ళను వేళ్ళుగ్రుచ్చి ఊడలాగాడు. రెండనవాడు మొదటివాడి పీక కొరికాడు. కంఠం తెగిపోయింది. రక్తం చిమ్మికొట్టింది. ఇద్దరూ విలవిల లాడుతూ నేలకొరిగారు. కొన్ని నిమిషాలు దారుణంగా తన్నుకొని, ఇద్దరు సారంగులూ చచ్చిపోయారు. రాజభటులు ఆ శవాలను ప్రక్కకులాగారు.

ఈ దృశ్యం మామూలు ప్రేక్షకులకన్న, రాజవంశీయులకు అమితానందాన్నిచ్చింది. పుడిసెడు నీటికోసం, బొక్కెడు తిండికోసం, బానిసలు ప్రాణాలుగూడా విడుస్తారని, వారూహించలేదు. అలా ఎందుకు చేస్తారో వారికి బోధపడలేదు.

మూడవదృశ్యం రాజవంశీయులనుగూడా విభ్రాంతు లను జేసింది. రంగమధ్యంలో అగ్నిప్రేల్చబడ్డది. మంటలు కోరలుచాస్తున్నాయి. నిప్పుకలు చెదరిపడుతున్నాయి. ఆజా నుబాహువైన ఒక బానిస రంగంలోకి తీసుకురాబడ్డాడు. బలిష్ఠమైన దేహం ఎండకు నిగనిగలాడుతున్నది. రాజభటులు కొరడాలతో బాదడంచేత శరీరంలో అక్కడక్కడ చర్మం చిట్లి, రక్తం కారుతున్నది. సారంగులకు నిప్పంటే తగని భయం. ఈ సంగతి తెలిసే, ఆ ఆజానుబాహువు రావటానికి నిరాకరించి ఉండాలి. కాని అతని నిరాకరణ మెవరికికావాలి! అతని నిరసనను లెక్కించే దెవరు? అతను-కనీసం-మనిషి గూడా కాదు. ఓ అడవి జంతువు. బానిస! శుద్ధబానిస!!

రాజభటుడొకడు కట్టెలు కదిలించాడు. మంటలు రెచ్చి పోయాయి. మిగిలిన కొందరు ఆ బానిసను మంటలవైపు తోలారు. అతను వెళ్ళటంలేదు. తప్పుకొంటున్నాడు. భయంతో మంటచుట్టూ తిరుగుతున్నాడు. కేకలుపెడుతున్నాడు. ప్రేక్ష కులను రక్షించమంటూ వేడుకొంటున్నాడు! ఎంత చక్కని దృశ్యం!! రాజవర్గంవారు ఈ బానిసపాట్లు చూడలేక, చూసి నవ్వలేక, సతమతమవుతున్నారు.

'వెధవ! నిప్పంటే అంత భయమెందుకో!'

అందరూ—ముఖ్యా—రాజవర్గంవారు, ఈదృశ్యాన్ని తనవితీరా చూశారన్న నమ్మకం రాజభటులకు కలగలేదు. ప్రతిక్షణమూ ప్రభువుల కన్నుల్లో ఆజ్ఞను, అసంతృప్తిని చూచే ఆ భటులకు ప్రభువుల కళ్ళల్లో, నేడుగూడా అసం తృప్తే గోచరించింది. బానిసను మంటల దాపులోకి తోశారు.

రెట్టింపు శక్తితో ఆ ఆకారం వెనక్కి వచ్చింది. రాజభటుల కెంత అవమానం! ఒక బానిస తమ ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించటమా? నలుగురు రాజభటులు కొరడాలు తీసుకొన్నారు. బానిస వంటిమీద చర్మం ఊడిపోతున్నది. రక్తం వరదలుగా కారిపోతున్నది. బానిస భయంకరంగా బొబ్బరిస్తున్నాడు. ప్రేక్షకులు కొందరు వాడి కేకలకు భయపడ్డారు. ఒక రాజభటుడు, గురిచూచి ముఖంమీదికి కొరడా విసిరాడు. బానిస కుప్పలా కూలిపోయాడు. రెండుచేతులూ ముఖానికి కప్పుకొన్నాడు. తిరిగి అదేచోట దెబ్బ. మరొకటి, ఇంకొకటి... ప్రేళ్ళు నలిగిపోయాయి. చేతులు తీశాడు బానిస. ముఖం రక్తపు ముద్ద లాగయింది. ఏది ముక్కో, ఏది కన్నో తెలియడం లేదు. అంతా ఒకేఒక మాంసపుముద్ద. రక్తంకారి కళ్ళుమూసుకుపోయాయి. బద్దలైన ప్రేళ్ళతో రక్తం తుడుచుకొంటున్నాడు బానిస. అయినా, కళ్ళు తెరిపిళ్ళుబడటం లేదు. ఏదో చూడాలన్న తహతహతో, తను వచ్చిన దిశవేపు తిరిగాడు. మరో దెబ్బ... చర్మం ప్రిదిలి ఎర్రనికండ తొంగిచూస్తున్నది. బానిస కేక వెయ్యలేదు. కళ్ళు గట్టిగా తుడుచుకొని మరొకసారి చూశాడు. ఏదో అస్పష్టంగా కనిపించింది. బిగ్గరగా ఏదో అన్నాడు. మరొక దెబ్బ...ఇంతవరకూ ఎలాగో ఓర్చుకొన్నాడు, ఇక తను భరించలేడు. భయంకరమైన ఈ దెబ్బలకన్న... మరుక్షణంలో, బానిస నిప్పులలో దూకాడు. మంటలు అతన్ని పెనవేసుకొన్నాయి. కొన్నినిమిషాలు, ఓ ఆకారం ఆ మంటల్లో గిజగిజ తన్నుకొన్నది: కట్టెలు చెల్లాచెదరయ్యాయి. మంట క్రమంగా ఆరిపోయింది. పొగ—దుర్వాసనతో—బానిస

కాలిన వాసనతో, ఆవరణ అంతా నిండుతున్నది. నాటి కార్యక్రమం ముగిసింది. మహోత్సవాలకు ప్రారంభోత్సవం జరిగింది.

3

మిట్టమధ్యాహ్నం. నాగరికులమీది బానిసల కోపంలా ఎండ మండిపోతున్నది. రాచనగరు దాదాపు ప్రశాంతిగా ఉన్నది. దాసదాసీ జనం ఒకమూలచేరి విశ్రాంతి ననుభవిస్తున్నది. అప్పటివరకూ భర్తృదారిక 'జయంతి'కి సకలోపచారాలు చేసిన 'నాగిని' అలసిపోయిన శరీరాన్ని ఒకమూలకు చేర్చింది. ఇలాచేర్చగలననీ, తను జీవించగలననీ, నాగిని నమ్మలేకపోయింది. నిన్నసాయంత్రంనుండీ ఆమెమనస్సు మనస్సులో లేదు. అప్పటికీ ఆ ప్రదర్శనం చూడకుండా ఉండాలని నాగిని చేయవలసిన ప్రయత్నాలన్నీ చేసింది. అయినా ఒక బానిస ప్రయత్నాలు—అందునా—అంతఃపురంలో బంధింపబడిన స్త్రీ బానిస ప్రయత్నాలు—ఎలా ఫలవంత మౌతాయి గనక?

తన జాతీయులు పశువుల్లాగా రంగస్థలంలో త్రిప్పబడుతుంటే—ఇతర దాసీలవలెనే తనూ చూచింది. అప్పుడు ఆమెలో రేగిన భావసముదాయం—ఆమెనే ఆశ్చర్యపరచింది. వేలాది ప్రజలు సంతోషంతో చప్పట్లు కొడుతుంటే, కేకలు పెడుతుంటే, తనవారు అవమానంతో క్రుంగిపోయి, తలలు వంచుకొన్నారు. అటు ఆనందంతో పిలపిలలాడుతున్న నాగరికులను, ఇటు విచిత్రజీవులలా ప్రదర్శింపబడుతున్న తనవారినీ చూచి, నాగిని హృదయం క్షోభించింది.

ఇది తనకు క్రొత్తకాదు. ఇటువంటి 'వినోద కార్యక్రమం' నాగరికులు తరచు జరుపుతుంటారని తను విన్నది.

అప్పుడు ఏ భావాలు కలిగాయో తనకు జ్ఞాపకంలేదు. కానీ ఈనాడు జరిగిన ఈ సంఘటన ఆమె మనస్సును కల్లోలితం చేసివైచింది. రాజకుమారితో బాటు, తనుగూడా జాలకం నుండి ఈ వినోదాన్ని వీక్షించింది. దుష్టురాలు! రాజకుమారి హర్షించినప్పుడల్లా తనూ హర్షించింది. ఆమె 'సెహబాష్' అన్నప్పుడల్లా తనూ 'సెహబాష్' అని మెచ్చుకొన్నది. తనెందు కింత పతనమయింది? ఎందుకు కాదనలేకపోయింది?

అందులో తను చాలమందిని ఎరుగు. 'పులిబాబాయి' 'కర్కన్న' 'నల్లమామ' అందరూ ఉన్నారు. వారందరినీ తను గొంతెత్తి పిలవాలనుకొన్నది. కానీ పిలువలేకపోయింది. ఆ గుంపులోనే తన అన్ననుగూడా చూసింది. లక్షమందిలో ఉన్నా తను వాసవుణ్ని గుర్తుపట్టగలదు. అప్పటిదాకా వాసవుడుగూడా బందీ అయినాడని తనకు తెలియదు. తనొక్కతే అయినట్లూ, అన్న ఇంకా స్వేచ్ఛావాయువులు పీలుస్తున్నట్లూ తను ఊహించింది. తను ఇలా చిక్కి ఉంటుందని వాసవునికి తెలిసిఉండదు. తెలిస్తే ఏదోవిధంగా కలుసుకొందుకు ప్రయత్నించకుండా ఉండడు. ఉండడని తను అనుకోవటమేగానీ ఏమి ప్రయత్నిస్తాడు? అదెలా సాధ్యం! బానిసలను ఇటీవల భయంకరమైన కాపలాల్లో ఉంచుతున్నారని, చెప్పుకొనడం విన్నది. ఇదివరకెన్నడూలేని రక్షణవిధానాలను అవలంబిస్తున్నారట. ఇంకెలా రాగలడు వాసవుడు?

నాగినికి దుఃఖం పొర్లుకొచ్చింది. భయంతో చుట్టూ చూసి బావురుమని ఏడ్చేసింది. మనస్సు రవంత తేలికపడి నట్లయింది. బానిసలకు ఏడ్చే హక్కుగూడా లేదని, నాగిని

కిటీవలే తెలియవచ్చింది. లోగడ బహిరంగంగా ఏడ్చిన ఇద్దరు సారంగ స్త్రీలను సజీవంగా భూస్థాపితంచేశారు. వారిసమాధు లిప్పటికీ కొలనుదగ్గర కనిపిస్తాయి...సోదరుడు కొంతదూరంలో బంధితుడై ఉన్నాడు. ఉన్నాడని తనకు తెలుసు తనిక్కడ ఉన్నట్టు అన్నకు తెలీదు. తెలుసుకొనే అవకాశం లేదు. ఎంత ఘోరం! మానవజన్మ ఎత్తిన మహాపరాధానికి, తామిా యాతన లనుభవించవలసివస్తున్నది. పశుపక్ష్యాదుల కీ బెడ దలు లేవు.

'భగవంతుడా? మా కీ మానవజన్మ నెందుకు ప్రసాదించావు? ఎందుకు మమ్మిలా బాధిస్తున్నావు?'

ఇంతకన్నా ఘోరమైన సంఘటన—బానిస కాల్చి వేయబడటం—అదృష్టవశాత్తూ త నా సమయానికి అక్కడ లేదు. రాజపుత్రి ఏదో పనిమిాద లోనికి పంపించింది వచ్చే సరికి అతనిముఖం రక్తపుముద్దలాగయి ఉంది. ఎవరికోసమో, నెత్తురోడుతున్న కన్నులు తుడుచుకొంటూ, నలుదిక్కులా చూస్తున్నాడు. అతనిఆప్తులెవరైనా బంధితులై ఉన్నారేమో! కడసారి వారిని చూడాలన్నఆకాంక్షతో, అలాచుట్టూ కలయ చూశాడేమో? తను అమితంగా ప్రేమించినభార్య, తనరక్తాన్ని పంచుకొని పుట్టినబిడ్డలు, తోబుట్టువులు, తన తల్లిదండ్రులు, ఎవరికోసమో, ఎవరున్నారో! గుండెలు కలుక్కుమన్నాయి. చప్పున తండ్రి జ్ఞప్తికొచ్చాడు. తన తండ్రిగూడా దాదాపు అంతే ఉంటాడు. అన్నకోసం అలాగే, నడుం వెనక్కువంచి, నడ్డిమిాద చేతులానించి చూడటం కళ్ళలో మెదిలింది. ఒక్క క్షణం, తన తండ్రేమోనని గడగడ వణికిపోయింది. పొంగి

వస్తున్న దుఃఖాన్ని ఆచుకోలేకపోయింది. ప్రక్కదాసి సైగ చేయకపోయినట్లయితే ఏడ్చిఉండేది. మూడోసమాధి కట్టవలసిన అవసరం తప్పిపోయింది.

అయితే అన్న ఎక్కడ ఉన్నట్లు? ఉన్నా ఎలా కలుసుకోడం? ఒక్కసారి అన్ననుచూచే అవకాశం తనకులభిస్తే, జీవితంలో మరేకోరికా తనుకోరదు. ఓహో! ఒక్కసారి—ఒకే ఒక్కసారి తను అన్నను చూడగలిగితేనా!

4

భగ్గుమని మంటలెత్తుతున్న కళ్ళను వాసవుడు బలంగా తుడుచుకొన్నాడు. సంకెళ్ళు గలగలమని ధ్వనిచేశాయి. వాటివేపు దీర్ఘంగా చూశాడు వాసవుడు. గట్టిగా నిట్టూర్చాడు అర్ధరాత్రి దాటింది. అందరూ నిద్రపోతున్నారు. కాటుకలాంటి చీకటి దట్టంగా విరియబూసింది. ఇనుపతలుపు సందునుండి, ఒకనక్షత్రం మినుకుమినుకుమని కనిపిస్తున్నది. దూరంగా రాజభటుల పదధ్వని, ఉండి ఉండి, మందంగా వినబడుతున్నది. సన్నటి వెలుగుచార, ఒక్కనిమిషం తలుపు సందునుండి లోపలికి పాకి, చీకటిలో కలసిపోయింది.

'కావలావాని దీపం' అనుకొన్నాడు వాసవుడు.

గాలిబిగిసిపోయి దుర్గంధంతో లుకలుకలాడుతున్నది. ముక్కులు పగిలిపోతున్నాయి. తను స్వేచ్ఛగాగాలిపీల్చి ఎంత కాలమైంది? నీలపుటాకాశాన్ని, అందులో సోమరిగా తిరిగే మబ్బులనూ, చూచి ఎంతకాలమైంది; ఇలాంటి చీకటిరాత్రులు (వెన్నెల రాత్రులేమో) చెల్లికి కాకమ్మ కథలు చెప్తూఉంటూ గడిపిన రోజులు...తలుచుకొంటుంటే అవన్నీ కల లనిపిస్తు

న్నాయి. అలా జీవించిన కాలం, ఒకటున్నరా—అన్న అను మానం. మహావ్యాధిలా పట్టిపల్లార్చుతున్నది. ప్రతిరాత్రీ-ఇప్పు డనుభవిస్తున్న ఈ నరకయాతనలు మిథ్య అనీ, స్వప్నసమయాన కలిగే భ్రాంతివంటిదనీ, మెలకువరాగానే, ఈ దుస్వప్నం చెదరిపోయి—అలనాటి తన స్వాతంత్ర్య జీవితం, తిరిగి తనకు లభిస్తుందనీ అనుకొంటున్నాడు. కాదు. ఇది స్వప్నం ఎంతమాత్రం కాదు. కాకపోగా లోగడ తనుజీవించిన జీవితమే స్వప్నమాత్ర మవుతున్నది!

ఒక్కొక్క మహా అనర్థంవెంట, ఎంతో కొంత మేలు కూడా ఉంటుందని వాసవుడు ఇప్పుడే గ్రహించాడు. పరస్పర ద్వేషంతో పల్లటిల్లే తనజాతిలో, ఈనా డెక్కడా లేని ఐకమత్యం వాసవుడు పసికట్టాడు. ఇందుకోసరమై లోగడ ఎందరో పారంగమేధావులు, నాయకులు ప్రయత్నించి, సంపూర్తిగా పరాజితులైనారు. వారిజీవితాలు ఇందుకోసం వమ్మయిపోయినవి. ఆనాడు వారు సాధించలేని ఫలితం, ఈనాడు అప్రయత్నంగా లభించింది. అందరూ అనుభవిస్తున్న ఒకేరకపు యాతనామయ జీవితం వారిలో ఆ సంఘీభావాన్ని నెలకొల్పి ఉంటుంది. ఇదేగనుక లోగడనే ఉన్నట్లయితే ఇలా, బానిసీలుగా ఉండవలసిన దుర్గతి పట్టేదికాదేమో? అథవా దుర్గతి పట్టినా—దాదాపు జాతి జాతి మొత్తమూ ఈ బెట్టిదానికి పాల్పడవలసిన అవసరం ఉండేది కాదేమో?

ఏది ఏమైనా ఇదీ ఒక సుగుణమే! దీని లాభనష్టాలను గురించి, ఇతమిత్థంగా ఏది చెప్పటమూ సాహసమవుతుంది. ఫలితం ఆచరించే విధానాన్నిబట్టి ఉంటుంది. అదృష్టవశాత్తూ

సారంగులంతా, ఈనాడు తనమీద అపారమైన విశ్వాసం ప్రకటిస్తున్నారు. తను ఏది చేయమన్నా చేయడానికి సంసిద్ధతను తెలియచేస్తున్నారు. అందువల్ల ఎలాంటి పరిస్థితుల నెదుర్కోవాలన్నా, ధైర్యంతో ఎదుర్కొంటామన్నారు. తన ప్రచారం వట్టిపోలేదు. గట్టిగా పనిచేసింది. తనకు కావలసిందిగూడా ఇదే!

తండ్రి మరణం–తనకు దుఃఖకారణమే! అయినా, ఆయనగారి ఆహుతితో, అపూర్వమైన చైతన్యం తనజాతికి సంక్రమించింది. దీనిని సక్రమమార్గంలో వినియోగించవలసిన బాధ్యత తనది!

కీడులో మేలుగా 'నాగిని' అంతఃపుర బందీగా ఉన్నది. రాజ రహస్యాలెన్నో చెల్లికి ముందుగా తెలుస్తాయి. కాపలా వారి 'సౌజన్యం'తో ఆ రహస్యాలు తనను చేరగలవు. రానున్న అపాయాలనుగూడా ఆలోచించవచ్చు. తద్వారా కొన్నిరకాలైన బాధలనుండి, తనజాతి రక్షింపబడుతుంది. ఇంతకాలానికి తమకొక బాట కనిపించింది. భగవంతుని సహృదయతకు నమస్సులు.

వాసవుని ఆలోచనలు తక్కున ఆగిపోయాయి. సమీపంలో ఏదో ప్రాకుతున్న చప్పుడయింది. ఏమిటోనని వాసవుడు కళ్ళువిచ్చి చూశాడు. అజ్ఞానంలాంటి అంధ తమసం. ఏమీ కనిపించలేదు. ఏదో క్షుద్రజంతువయి ఉంటుంది. రాత్రి మేతకయి బయలుదేరి ఉండవచ్చు. ఈ పురాతన కారాగారంలో ఇలాంటివుండటం సర్వసాధారణం! రానున్న జీవిని ఎదుర్కొనడంకోసం వాసవుడు సిద్ధంగా ఉన్నాడు. ప్రాకుతున్న చప్పుడు కొన్నిసమిషాలాగి, తిరిగి వినబడింది. వాసవుడు జాగ్ర

_త్తగా విన్నాడు. మనిషి ఊపిరిపీలుస్తున్న చప్పుడు ... వాసవుడు ప్రాకుకొంటూ, ఆ చప్పుడు వచ్చినవైపుకు వచ్చాడు. రెండు తలలు తాకాయి.

'ఎవరు?'

'నేను'

'ఓ'

తిరిగి గుసగుసలు. ఇద్దరూ ప్రాకుకొంటూ ఇంకో మూలకు చేరారు; నడిచి వెళ్ళలేక కాదు. నడిస్తే సంకెలలు ధ్వనిస్తాయనీ, ఆ ధ్వని విని రాజభటులు రావచ్చనీ భయం. బానిసలు రాత్రి వేళల్లో—లేచి తిరుగరాదన్న కొత్తశాసనం ఇటీవలే అమలులోకి వచ్చింది. శాసనధిక్కారం చేసిన నలుగురు సారంగులు, సింహాలకు ఆహారంగా వేయబడి, ఎంతో కాలం కాలేదు. •

'ఇప్పటికీ నీ అభిప్రాయ మేమిటంటావ్?', అన్నదొక గొంతు, తనకే వినబడనంతటి మెల్లిగా.

'ఒక్కసారి ఎదురుతిరుగుదాం!' .

'ప్చ్' అని చప్పరించింది మొదటిగొంతు. 'తిరుగబడితే, సర్వనాశనమయిపోతాం. మనల్ని సమిష్టిగాగానీ, విడివిడిగాగానీ, చంపగలశక్తి మన యజమానికి లేదనుకోకు. తలుచుకొంటే, మనలను బూడిద చేసెయ్యగలడు'

'మరి?'

'చెబుతున్నాను' అన్నది మొదటిగొంతు. 'అందరమూ ఒకేసారి విముక్తిపొందాలంటే సాధ్యంకాదు. ముందు కొందరు మాత్రమే, బహుశః చాలా కొద్దిమందికి మాత్రమే ననుకొంటాను, స్వేచ్ఛలభిస్తుంది. ఎలాగంటే, కొద్దిరోజుల్లో మన

యజమాని మనలను విక్రయానికి పెట్టబోతున్నాడు. ఎక్కువ డబ్బు చెల్లించనవారికి మనం అమ్ముడుబోతాము. అప్పుడు ఆడబ్బు మనమే చెల్లించి మనవారిలో కొందరిని మనమేకొనాలి. అంటే ముఖ్యులైనవారన్నమాట. ఏ ఒకరిద్దరొచ్చినా చాలు. వారు, తిరిగీ మరికొంత ధనాన్ని సెచ్చించి. మరికొందరినికొంటారు. సరిపడినంతమంది వెలికిరాగానే, రహస్యంగా, దీనిమీదికి దాడిజరిపి, మనవారిని విడిపించుకొంటాము. ప్రయాణానికి కావలసిన ఏర్పాట్లన్నీ చేసేఉంటాయి. ఈసందర్భంలో ఎక్కువ మంది సారంగులు నష్టపడవచ్చు. నిజమేగానీ, అందరూ నష్టపడటంకన్న కొందరే నష్టపడటం మంచిదని నా అభిప్రాయం. మరి నీవేమంటావు?'

'బావుంది. మరి డబ్బు?'

'అంతఃపురంలో, రాజ కుటుంబీకుల ఉపయోగార్థం, చాలా ధనరాసులున్నాయని నాగిని చెప్పింది. వస్తువులను మనం ముట్టుకోరాదు. గుర్తులు తెలిసిపోతాయి. కావలావారికి, తన శీలాన్ని ఎరవేసి నాగిని వశపరచుకొన్నది. ఆసమయానికి వారి నక్కడలేకుండా చూసేబాధ్యత నాగినిది.'

'అమ్మయ్యో! అంతపనే!!'

'ఇశ్శో! మెల్లిగా మాట్లాడు' అని ఆగి తిరిగి ప్రారంభించింది గొంతు. 'ఇంతపిరికితనమైతే—మనమనుకొంటున్న వాటిల్లో ఒక్కటీ నెరవేర్చలేము. ధైర్యం—దేనికీ భయపడని గుండెనిబ్బరం కావాలి. సక్రమంగా జరిగితే బాగుపడతాము. లేదా—పట్టుబడిన ఆ ఒక్కడూ చావవలసివస్తుంది. విధిగా

చావవలసిఉన్నమనం, ఒక సత్కార్యానికై ప్రయత్నించటంలో చావడమన్నది—వృథాపోదు ... ఏమంటావు?'

'అంతఃపురానికి ఎవరు వెడతారు?'

'నువ్వు!'

'బాబోయ్! నావల్లకాదు'

'అయితే నేనే వెడతాను. జాగ్రత. ఈ విషయం ఎక్కడా పొక్కనీకు దురదృష్టవశాత్తూ నేను పట్టుబడటమే జరిగితే, నాపట్ల మీరెవ్వరూ సానుభూతిగా మాట్లాడటంగానీ, అలాంటి ముఖకవళికలుగానీ ఉండరాదు. మనవారందరి తోటీ చెప్పు. మెల్లిగా-మెల్లిగా ప్రాకివెళ్ళు. సంకెళ్ళు చప్పుడు కానివ్వకు.'

'సరే!'

బరువైన పదార్థమేదో, నేలను రాచుకొంటూ కొంత దూరమెళ్ళి నిలిచిపోయింది. వాసవుడు నిట్టూర్చాడు.

5

అనుకొన్న ప్రకారం అన్నీ అనుకూలించాయి. స్త్రీలలో లురయిన అంతఃపుర రక్షకభటులు 'నాగిని'ని ఉద్యానవనంలోకి తీసుకెళ్ళారు. అంతటా భయంకరమైన నిశ్శబ్దం తాండవిస్తున్నది వాసవుడు మెల్లిగా పైకి ప్రాకుతున్నాడు. [సంకెళ్ళు విడగొట్టినదీ లేనిదీ ఇక్కడ వివరంగాలేదు. ముందుకథలోగూడా అతనికి నిగళములున్నట్టు లేదు. దానిసిగురించి రాజుగానీ, ఇతరోద్యోగులుగానీ విచారించిన చిహ్నాలుగూడాలేవు.] దీపాలు అలసిపోయి జోగుతున్నాయి దీపకాంతి మీాద పడకుండా, ఎలా వెళ్ళవలసిందీ, ఎటువెళ్ళవలసిందీ, ధనరాసులు ఎక్కడఉన్నదీ,

నాగిని ఒకటికి పదిసార్లు వివరంగా చెప్పింది. వాటినన్నింటినీ మననంచేసుకొన్నాడు వాసవుడు. ఆయాగుర్తుల ననుసరించి గమిస్తున్నాడు. ప్రతిదీ అతన్ని విభ్రాంతం చేసివేస్తున్నది. ఆశ్చర్యంతో దిమ్మెరపోతున్నాడు. తిరిగి సంబాళించుకొని, కర్తవ్యోన్ముఖుడవుతున్నాడు. తను ఏనాడూ—ఇటువంటి భవనాన్ని ఊహించలేదు. కనీసం కలలోనైనా దర్శించి ఉండలేదు. [ఊహాతీతమైనవి స్వప్నంలో కొస్తాయా? ఎలాంటి స్వప్నానికైనా మూలబీజాలు వాస్తవికతలోనే ఉంటాయని శాస్త్రజ్ఞులంటున్నారు.] కాలం త్వరత్వరగా గడిచిపోతున్నది. యామికుడు కాలాన్ని సూచిస్తూ ఘంటికను మోగించాడు. అంతఃపుర రక్షకభటులు తిరిగిరావచ్చు. ఈలోపుగానే తను కార్యక్రమాన్ని ముగించుకోవాలి.

ఒక్కొక్క అడుగు ముందుకు వేస్తున్నకొద్దీ, చెప్పరాని కలవరమేదో మనస్సును కకావికలు చేస్తున్నది. ధైర్యాన్ని కూడగట్టుకొని ముందుకు సాగాడు. ఒక గదిలోనుండి, పెద్ద వెలుగు బైటికిపడుతున్నది. నాగిని కథన ప్రకారం, అది రాజకుమార్తె శయ్యాగారం కావాలి. జయంతి సౌందర్యాన్ని గురించి నాగిని ఎన్నోసార్లు చెప్పింది ఏయే అవయవాలెలాఉంటాయో, ఆమెకోసం తపించే రాజకుటుంబీకు లెందరో, వారికామెఇచ్చే ప్రత్యుత్తరాలేమిటో సవివరంగా చెప్పింది. జయంతిని చూడాలన్న ఇచ్ఛ అతని కానాడు లేదు. సందర్భపడ్డది గనుక ఇప్పుడా అవకాశాన్ని వినియోగించుకోవాలి. వాసవుడు మెల్లిగా కిటికీ దాపుకొచ్చాడు. అంతకన్న మెల్లిగా జయంతివైపు కళ్ళు త్రిప్పాడు. నాగిని అబద్ధం చెప్పిందనిపించింది. ఉన్న సౌంద

ర్యంలో శతభాగం నాగిని చెప్పలేదు. వాసవుడు చలితుడైనాడు. ఆ మృదుతల్పంమీద నిద్రిస్తున్న ఆకారం మానవ ఆకారమని నమ్మలేకపోయాడు. అనాదిమానవుని ఆదిమ విరహగీతంలా, ప్రశాంత నిశాంత సుఖాంత స్వప్నశకలంలా, జయంతి అతనికి గోచరించింది. రతనాల దివ్వెలు వెలుగులు చిమ్ముతున్నాయి. బంగారుతల్పం, ఆ వెలుగులకు సిగ్గు మిలమిలలు వెలారుస్తున్నది. వాసవునికి చప్పున ఒకవిషయం జ్ఞాపకమొచ్చింది. ఆ బంగారం గనులనుండి త్రవ్వితీసిన బానిసలు, రత్నాలు భూగర్భం నుండి పెకలించుకొచ్చిన బానిసలు కటికచీకటిలో, కాలే కడుపులతో, పశువుల్లా, గుహల్లాంటి చెరసాలల్లో మ్రగ్గుతున్నారు. వాటికోసం ఏశ్రమాపడని జయంతి, వాటిని స్వేచ్ఛగా అనుభవిస్తున్నది!

కోపంతో కుతకుతలాడిపోయాడు. సమయమిది కాదనుకొన్నాడు! ఒకనాటికి తామూ ఈస్థితికి రాగలమనుకొన్నాడు. వెలుతురును తప్పుకొంటూ ధనకోశంవైపు ప్రాకాడు. ఆట్టే శ్రమపడలేదు మోయగలిగినన్ని సువర్ణ ముద్రికలు మూట గట్టుకొన్నాడు. ఈక్షణమో, మరుక్షణమో బయలుదేరుదామనుకొన్నాడు ఎన్నో భావాలు, ఉద్వేగ్తంగా అతని మనస్సులో లేచాయి. సౌందర్యవంతమైన భవిష్యజ్జీవితం, స్పష్టంగా కళ్ళముందు విరిసింది. ఆనందంతో శరీరం పులకరించింది. మూట సరిచూసుకొంటున్నాడు. దూరంగా...ఏదో చప్పుడు... వాసవుని గుండెలు గుభేలుమన్నాయి. చప్పున ప్రక్కకు తప్పుకొన్నాడు ధ్వని క్రమంగా దగ్గరవుతున్నది. భవిష్యత్తు అంధకారమయంగా, భయంకరంగా, చేదుగా తోచింది. తలతిరిగిపో

తున్నది. లోపల తన్నుకొస్తున్న అలజడి... రెండు చేతుల తోనూ కళ్ళు గట్టిగా మూసుకొన్నాడు...

ఒక బలమైన కొరడా దెబ్బ అతన్ని చైతన్యవంతునిగా చేసింది.

బాధతో మెలికలు తిరుగుతూ వాసవుడు లేచినిల బడ్డాడు. చుట్టూ రాజభటులు. అతనికేమీ తోచలేదు. పిచ్చె త్తినట్లయింది. ఇది 'కల' కాదని రుజువుచేసుకొనేందుకు తనను తాను పరిశీలించుకొన్నాడు. ఇంకో కొరడా దెబ్బ. చర్మం ఊడి వచ్చింది ఎర్రటిరక్తం నేలమీదికి చారికలుగా స్రవిస్తున్నది,

'ఎలా వచ్చావ్?'

'ఎందుకొచ్చావ్?'

వాసవుడు మాట్లాడలేదు.

మరొక్కసారి కొరడా అతన్ని చుట్టి కొంత చర్మాన్ని కరుచుకొచ్చింది.

యశపాలుడు నిప్పులు క్రక్కుతున్నాడు. 'బానిస... నీచుడు...పంది... అంతఃపురంలోకి ప్రవేశించటమా? రాజభటు లేమిచేస్తున్నారు?'

రాజభటులు మాట్లాడలేదు.

వంచినతల ఎత్తలేదు.

యశపాలుని దృష్టి నాగినివైపు మళ్ళింది. అతనికేదో రహస్యం తెలిసినట్టు కనుబొమ్మ లెగుర్వైచాడు.

'అదీ సంగతి' అన్నాడు యశపాలుడు తల పంకిస్తూ ఈ 'కులటను మరిగి, వీడు అంతఃపురానికి వచ్చి ఉంటాడు.'

వాసవుడే చెప్పాలని ప్రయత్నించాడు. నాగిని సౌంజ్ఞ చేసింది.

'పండీ!'

నాగిని విలావిలా తన్నుకొన్నది కొరడా దెబ్బకు.

'నిజం చెప్పు'

'ప్రభూ!' అన్నది నాగిని, 'నన్ను క్షమించండి... నా దేమీ తప్పులేదు. రాజకుమార్తెగారి ఆజ్ఞప్రకారం నే నీ రహస్యాన్ని దాచాను. కాపలావారికి గూడా ఈ సంగతి తెలుసు. అయినా అంతఃపుర రహస్యం గనుక బైటికి పొక్కనీలేదు'

యశపాలుని వదనం మ్లానమయింది,

'రహస్యమా?'

'అవును ప్రభూ!'

'ఏమిటది?'

నాగిని నిర్భయంగా అన్నివిషయాలూ చెప్పింది. 'వాసవుడు అంతఃపురానికి రావడం ఇదే తొలిసారికాదు. కొంతకాలంనుండీ ఇతడు జయంతి శయనమందిరానికి రాకపోకలు సాగిస్తున్నాడు. అలనాడు జరిగిన ఖానిసల ప్రదర్శనం, భర్తృదారిక చూచినప్పటినుండీ, వాసవునిపై మమకారం పెంపొందించుకొన్నది. కాదనిగానీ, ఔననిగానీ అనగల అర్హత నాకులేదు. 'యజమాని నిర్దేశించిన పని నెరవేర్చటమే నాపని' అని మీరు ఆజ్ఞాపించారు... కానిపక్షంలో; అంతఃపుర రక్షణ సందర్భంలో, అజాగ్రత్తగా ప్రవర్తించేవారికి మరణమే శిక్ష అని తెలిసిగూడా, ఈ రాజభటు లెలా ఇతన్ని లోనికిరానిచ్చారు? ఎందుకు రాని

చ్చారు? ధనాశకు లోబడినా రనుకొన్నా, బానిసలకు ధన మెక్కడిది ప్రభూ?'

యశపాలుడు కుంగిపోయాడు కోపంతో చలిపిడుగైనాడు. జయంతి నిశ్చేష్టయై చూస్తున్నది. కాపలా భటులు నాగిని చెప్పినద తా యథార్థమేనని సప్రమాణంగా రుజువు చేశారు—తమ ప్రాణాలు దక్కినందుకు లోలోన సంతోష పడుతూ. రాజు కారాగార రక్షకులను పిలువనంపాడు. ఈసరికే వారికీ వార్త చేరింది. తమ పరాకునకు ఎటువంటి శిక్ష అనుభ వించాలోనని సతమతమైపోతున్న వారి కీవార్త అత్యానందా న్నిచ్చింది. వారుగూడా నాగిని చెప్పినది యథార్థమే ననీ, కుమారి జయంతి తమను స్వయంగా అంతఃపురానికి పిలిపించి వాసవుని విషయం మరొక విధంగా చెప్పిందనీ అన్నారు.

★

క్రమంగా ఈవార్త పటణమంతటా పాకింది. నోటా నోటి నడకతో రాజ్యమంతటా విస్తరిల్లింది. ఎందరో ఎన్నో విధాల వ్యాఖ్యానించారు. యశపాలుడు, అంతఃపుర స్త్రీల వినియోగార్థమే బానిసలను మేపుతున్నాడని శత్రురాజు లన్నారు. వంశపారంపర్యంగా వస్తున్న వైవాహికాచారాన్ని యశపాలుడు ఎలా నిర్వహిస్తాడో చూడాలన్న ఉబలాటం కొందరు ప్రదర్శించారు.

అంతఃపురంలో ఇటువంటి 'ప్రేమ' వ్యవహారం జరిగి నప్పుడు, అది న్యాయసభ ఎదుట పెట్టటమూ, న్యాయసభా నిర్ణ యంప్రకారం ఆచరించటమూ, కురువంశీయులు ఆనవాయితీ. అలాగే ఈనాడుగూడా న్యాయసభ ఏర్పాటు చేయబడ్డది.

వేలాదిజనంతో భవనం కిటకిటలాడుతున్నది. ఇతరోద్యోగుల వలెనే యశపాలుడుగూడా మామూలు జనులు కూర్చునే చోటనే కూర్చున్నాడు. ఒకవైపున వాసవుడు నిలబడిఉన్నాడు. అతని కభిముఖంగా రాజపుత్రి జయంతి నిలుచున్నది. రాజ వంశంపతైన ప్రధానమంత్రి లేచి, రాజపుత్రి సుకుమారి గనుక, నిలుచోలేదనీ, కూర్చోనడానికి అనుమతించాలనీ అభ్యర్థిం చాడు. న్యాయమూర్తి అంగీకరించలేదు. 'న్యాయస్థానంలోనికి, రాజపుత్రిగా కుమారి జయంతి రాలేదు. దోషిగా కొనిరా బడ్డది. దోషి దోషనిర్ణయమయ్యే తనకకూ కూర్చోనకూడదు. ఇందుకు న్యాయశాస్త్రం అంగీకరించదు' అన్నాడు న్యాయ మూర్తి.

తరువాత సాక్షులను విచారించాడు. జయంతిని ప్రశ్నిం చాడు. తనేపాపమూ ఎరుగనన్నది జయంతి. ఇదంతా అన్యా యమూ, అధర్మమూ అన్నది. తరువాత, వాసవుని పృచ్ఛిం చాడు న్యాయమూర్తి.

'ధర్మమూర్తీ!' అన్నాడు వాసవుడు. 'నేను బానిసను. నా యజమాని చెప్పినట్లు నడుచుకోనడం నా విధి నా కర్తవ్యా న్నుండి, నేనెప్పుడూ విముఖుణ్ణికాలేదు. ఒకపనియొక్క పాప పుణ్యాలతో, ధర్మాధర్మాలతో నాకు నిమిత్తంలేదు. యజ మాని ఆజ్ఞ అక్షరాలా పాటించటమే నాకు న్యాయం. అదే నాకు ధర్మం.'

'మంచిది' అన్నాడు న్యాయమూర్తి. 'ఈ సాక్షులు చెప్పిన కథనాన్ని, నువ్వుగూడా రుజువు చెయగలవా?'

'మీ రనుగ్రహిస్తే!' అన్నాడు వాసవుడు.

సభ యావత్తూ నిశ్శ్చేతనముగుంది.

'ఆపదలో ఉన్నానని, రాజపుత్రి'—జయంతి—'

న్యాయమూర్తి 'రాజపుత్రి' పదప్రయోగం చేయరాదని శాసించాడు.

'సరే' అన్నాడు వాసవుడు 'ఆపదలో ఉన్నానని, జయంతి అబద్ధమాడవచ్చు. అది ఆమెకు, ఆమెవంటివారికి సహజమే ననుకొంటాను...పోనీండి. మరో చిన్న విషయం. నేనెవరో తనకిదివరకు తెలియనే తెలియదని, జయంతి అంటున్నారు. తెలుసుననీ, మా యిద్దరకూ సన్నిహిత సంబంధమే ఉన్నదనీ నేనంటున్నాను. ఒక్క ప్రియునికి దప్ప, మరెవరికీ తెలియజాలని కొన్ని చిహ్నాలు, కుమారి జయంతి శరీరంలో ఉన్నాయి. అవి ఇవి...'అన్నాడు వాసవుడు. 'ధర్మమూర్తులైన మీరు పరీక్షింపించి, నిజానిజాలు తేల్చండి.'

వాసవుడు చెప్పిన చిహ్నాలు అక్షరాలా, ఆయాచోట్ల ఉన్నాయని, జయంతిని రహస్యంగా పరీక్షించిన సువాసినీ జన మన్నది.'

'అదిగూడా కాక' అన్నాడు వాసవుడు. 'జయంతి ప్రస్తుతం కన్య కాదు. కొద్దిరోజులలో ఆమె తల్లి కాబోతున్నది.'

భిషక్కులు, అదిగూడా నిజమేనని నిర్ధారించారు.

యశపాలుడు అవమానంతో మూడిపోయాడు. వాసవుని ముఖాన చిరునవ్వు పొటమరించింది.

'ప్రభూ! ఇంతకన్న మీ కేమి ఋజువులు కావాలి? ధర్మాధర్మాలు ఇపుడు నిర్ణయించండి.'

న్యాయమూర్తి న్యాయమైన తీర్పునిచ్చాడు.

'జయంతి దోషురాలని నేను భావిస్తున్నాను ప్రేమించటం దోషమని న్యాయశాస్త్రమనటంలేదు. రహస్యంగా చేసిన పనినే, బహిరంగంగా, తాను చేయలేదని, న్యాయస్థానంలో అబద్ధమాడింది. ఈదోషానికి, సామాన్యజనులు పొందే శిక్ష నే ఈమెగూడా పొందాలి. ఈమె వాసవుని సొత్తుగా నేను తీర్పు చెబుతున్నాను. కుక్కుట వంశాచారం రీత్యా జయంతి, ఇకనుండి వాసవునిభార్యగా వ్యవహరించాలి. వంశాచార భంగాన్నిసైతం, న్యాయశాస్త్రం అంగీకరించదని హెచ్చరిక.'

6

ఈ తీర్పుమీద వాదోపవాదాలు, ఖండన మండనలు, తర్జనభర్జనలు జరిగాయి. కొంతకాలంపాటు దేశదేశాలు ఈ విషయాన్ని ఆగుబ్బుగా చెప్పుకొన్నాయి.

వాసవుడు తనభార్యను వెంటబెట్టుకొని, మామూలు చెరసాలావాసానికి ఆయత్తమయ్యాడు. నిరాకరించే హక్కు—భార్యగనుక-జయంతికి లేదు. అతనితోబాటు ఆమెగూడా చెరసాలలో మ్రగ్గవలసిందే! అయితే శాసనరీత్యా మరొక చిక్కు వచ్చిపడ్డది. బానిసలపై ప్రస్తుతమున్న కట్టడులు—కేవలం వారికోసంమాత్రమే చేయబడ్డాయి. వాటిని బానిసేతరులపై అమలుజరపటానికి వీలులేదు. ఈరీత్యా - జయంతి బానిసకాదు గనుక, కారాగారవాసం చెయ్యనక్కరలేదు. కానీ వాసవుడు, తన యథాస్థానానికి వెళ్ళితీరాలని పట్టుబడుతున్నాడు. భర్తఆజ్ఞ జవదాటటం మహానేరంగా న్యాయశాస్త్రం ఉద్ఘోషిస్తున్నది.

యశపాలుడు క్షోభించిపోయాడు. ఈసాంసారిక జీవితంపై రోతజనించింది. రాజ్యాన్నివీడి, భార్యాసమేతంగా తపోభూము లకు వెళ్ళాడు. యశపాలుడు పుత్రహీనుడు కావడంతో, రాజ్యాం జయంతికి సంక్రమించింది. ఆవిడే పరిపాలకురాలైంది. కానీ రాజవంశ స్త్రీలు పరపురుషుని కంటపడరాదు. [న్యాయ విచారణ సమయంలో నలుగురి ఎదుటపడటమ నేది, ఈ కోవ క్రిందికి రాదు. తీర్పు కాబోయేవరకూ, ఎవరు పరపురుషులో, ఎవరు స్వీయపురుషులో ఎలా నిర్ణయించటం?] ఆమె ప్రతినిధిగా వాసవుడే పరిపాలనాభారం వహించాడు.

★

అప్పటినుండీ రాజ్యపాలకులుగా బానిసలు వచ్చారు.

రాజ్యపాలకుడుగా వచ్చిన ప్రారంభకాలంలో, కొన్ని కఠినమైనశాసనాలను వాసవుడు అమలుజరిపాడు తనరాజ్యంలో ఎక్కడా 'బానిస'అన్నపదప్రయోగం చేయరాదనీ. ఏరూపంలో ఎక్కడ, ఎప్పుడు ఆశబ్దం ఉచ్చరింపబడినా కఠినంగా శిక్షింప బడతారనీ శాసించాడు. శాసనధిక్కారులను క్రూరంగా అణచి వైచాడు. ఉచిత విద్యాశాలలు దేశమంతా నెలకొల్పాడు) అందరితో కలిసి సారంగజాతీయులు (బానిస నారీమణులుకాదు. సహవిద్య నభ్యసించారు. దానధర్మాలు వారువీరనక చేశాడు. సంగీతసాహిత్యాది లలితకళలను సమాదరించాడు. దయానిధిగా పేరుపొందాడు. కానీ వాసవుడెప్పుడూ, ఏదో మనోవ్యథతో కుములుతుండేవాడు. జయంతితో, అతడు వైవాహికసుఖ మపే క్షింపలేదు. కొన్ని సంవత్సరాలవరకూ ఆమెను చూడనుగూడా చూడలేదు. తనజాతి స్త్రీని వివాహమాడి, సంతానాన్ని

పొందాడు. ఆసంతానానికే రాజ్యము అప్పగించాడు. జయంతి పుత్రుడు—(వివాహంనాటికే రాజపుత్రి గర్భిణి. ఈ విషయం న్యాయస్థానంలో వెల్లడయింది. ఈబిడ్డకు తండ్రి—ఒక్క జయంతికే తెలుసు. తెలుసుకోవాలని వాసవుడెప్పుడూ ప్రయత్నించలేదు.) సారంగులచే చంపబడ్డాడు. కుకురువంశం జయంతి నిర్యాణంతో అంతమయింది. తను ఈస్థితికి కారణభూతమైన జయంతి పేరుతో వాసవుడు ఒక మహానగరం కట్టించాడు. తన రాజధానిని స్వర్ణపురినుండి జయంతికి మార్పించాడు. ఆ తరువాత వచ్చిన సారంగప్రభువులుగూడా జయంతినే రాజధానిగా చేసికొని తమ భక్తి ప్రపత్తులను వెల్లడించారు.

★

మృత్తికా పత్రాలలో ఇంతవరకే విషయం లిఖించబడి ఉన్నది. కాలనిర్ణయంగూడా దాదాపు నిర్ణయించటం జరిగింది. నడివీధుల్లోనూ, ఇతరచోట్లా లభించిన ఆయుధ శకలాలనుబట్టి చూస్తే, అవి అశోకుని సైనికులవిగా తోస్తున్నది. ఆకాలంలో, మరే సైన్యానికీలేని విచిత్రమైన ఆయుధ సంపద అశోకునికుండేదని చరిత్ర చెబుతున్నది. చరిత్ర వర్ణించిన అన్నివర్ణనలూ, ఆయా ఆయుధ శకలాలకు సరిపోలుతున్నాయి. దూషణతో కూడిన తామ్రాది శాసనాలుగూడా అశోకునివే అయిఉండాలని విజ్ఞులు భావిస్తున్నారు. అశోకుడు రాజ్యపాలనమునకొచ్చిన విధానాన్నిబట్టి అలా కవ్వించి, కదనంలోకి దింపి, సర్వనాశనం చేయడం అశోకునికి క్రొత్తకాదని బోధపడకమానదు. నగరాన్ని భస్మీభూతం చేసిందిగూడా అతనేనని, అశోకుని చరిత్రవల్లనూ, ఇతరాధారాలవల్లనూ తేటతెల్లమవుతున్నది. కళింగ

రాజ్యంపరకూ వొచ్చుకొచ్చిన అశోకుని సైన్యాలు, జయం తిని పొట్టబెట్టుకోనకుండా ఉండటం అసంభవం!

అయితే ఈ సారంగ రాజ్యాస్తమయం, క్రీస్తుపూర్వం మూడవశతాబ్దిలో జరిగినదన్నమాట. రెండువందల సంవత్సరాలు (సుమారుగా) సారంగులు పరిపాలించాలంటే, వాసవుడు క్రీస్తుపూర్వం అయిదవ శతాబ్దంవాడయి ఉండాలి. జగత్పూజ్యుడైన గౌతమబుద్ధుడు ఆ శతాబ్దంవాడే!

ఒకటిమాత్రం నిజం! ప్రతితరమూ తనకుకావలసిన వారిని తనే సృజించుకొంటుందట. అయిదవ శతాబ్దంలో, అమానుషమైన అటువంటి సామాజిక విధానం ఉండబట్టే, కరుణాసింధువైన గౌతముడుద్భవించాడేమో!